

Hónapló

Végel László

Bujálkodás a homállyal

Megjártam Zágrábot és Fiumét, ahol bemutatták a horvát nyelven megjelent regényeimet. Fiumében néhány szép napot töltöttem, aztán az idő hirtelen rosszra fordult: egész nap esett. Az ilyen esős napok kifejezetten depressziósak. Ezzel a gondolattal kezdtem a könyveim promócióját a Vrisak Fesztiválon. Elmondtam, hogy Camus esszéit olvasva talákoztam először a Mediterráneummal. Napfény és Camus – így képzelem el ezt a vidéket, hiszen még a gimnazistakoromban olvasott Camus-regényekben állandóan ragyogott a nap. Camus nem ismeri a borongós Mediterráneumot. Ortega y Gasset is a fényt emlegeti vele kapcsolatban. „Aranyos ábrándnak” nevezi azt, hogy az olaszok, a spanyolok a romlás óráiban világossággal vigasztalták magukat. A fényről álmodoztak akkor is, amikor a peremvidék traumája kínozza őket.

Fiume sokarcú város. Itt találkozik a Mediterráneum csillogása és a kelet-közép-európai perem melankóliája. A polgárok szerint városuk kozmopolita és baloldali. Valóban, itt a nemzeti oldal az elmúlt közel három évtized alatt sosem nyert választást.

Ezzel kapcsolatban elmondtam, hogy csakis a Monarchia peremvidéke – Trieszttől Újvidéken át egészen Temesvárig – őrizte Közép-Európát. Nem osztom Kundera véleményét, hogy az oroszok rabolták el, ők legfeljebb hozzájárultak a leépüléséhez. Közép-Európa „elrablása” valójában 1918-ban, a Nagy Háború után, a Monarchia megsemmisülésével, a nemzetállamok megszületésével kezdődött. Megszűnt a nagy etnikai tarkaság, mert a nemzetállamok ráerőszakolták a vegyes etnikai összetételű lakosságra a domináns nemzeti kultúrát, a fővárosok nemzetileg homogének lettek. Gondolok Zágrábra, Ljubljanára, Pozsonyra vagy Budapestre. Ezek a városok csak mímelik a közép-európaiságot, viszont a peremvidék évtizedeken át szívósan ellenállt, őrizte az etnikailag tarka Közép-Európát, ahogy bírta. De napjainkban a peremvidék ereje is fogytán, a fővárosok erőszakosan egyneműsítik etnikailag a peremvidéket. Egyedül Bécs a kivétel, ez a főváros nem engedett a nemzetállami csábításnak. Egyszerre vagyok két világ halálának tanúja: a soknemzetiségű Jugoszlávia szétverésének és az etnikailag tarka peremvidék durva megsemmisítésének. A jelenlegi kelet-közép-európai és balkáni nemzetállami eufória megadja a nemzeti kisebbségeknek a kegyelemdőfést, a lojalitás mámorában ünneplő kisebbségi politikusok asszisztálnak hozzá. De mi más tehetnének? Keresztre vannak feszítve. Az anyaországban is a nemzetállami reneszánszt ünneplik. Ha erre szavaznak, akkor mi joga utasítsák el a szerb vagy a román nemzetállami reneszánszt?

Hazatérve először körülnézek Szerbiában. Barátaim szerint a helyzet napról napra rosszabbodik. Ezt hallva fülembé cseng Szijjártó Péter pár hónappal ezelőtti mondata, miszerint Szerbia máris tagja lehetne az Európai Uniónak. Ezt jelentette ki a Szerb Haladó Párt belgrádi tömeggyűlésén, amelyen az ultranacionalista énekes, Bora Ćorba szórakoztatta a tüntetőket. A tömeg hatalmas tapssal jutalmazta a szerb nyelven szónokló magyar külügyminisztert. Ezek után következett a hideg zuhany: az Európai Bizottság jelentése szerint Szerbiában csorbult a jogállamiság, a sajtószabadság állapota romlott. Aleksandar Vučić államelnök és Ana Brnabić kormányfő elkeseredetten jelentették be, hogy ha az EU nem akar bennünket, akkor nem fogunk tolakodni. A kommentátorok egy része szerint ezzel megtörtént a döntő lépés az „orosz úton”.

Sztoikusán fogadtam a hírt, azonban alig múlt el egy nap, s a Freedom House jelentésében azt olvastam, hogy a szerbiai szólásszabadság egyre romlik, ha így haladunk, akkor beérjük Magyarországot.

Ilyen hírre még álomban sem mertem volna gondolni! Évtizedeken át úgy véltem, hogy Magyarország példát mutat Szerbiának, s most hirtelen megfordult a kocka.

A jogállamiság építése megtorpant, a sajtószabadság mélyzuhanásban van, ám Szerbiában a kormányzati az optimizmus töretlen. „Szerbia katonai nagyhatalom”, olvasom a belgrádi *Kurir* honlapján. A cikkíró azzal dicsekszik, hogy nagy ütemben fegyverkezik az ország. Ljuban Karan, a katonai kémelhárító szolgálat nyugalmazott alezredese szerint ugyan nem bírjuk legyőzni a NATO-t, de olyan súlyos veszteséget okozhatunk neki, amelyet képtelen lenne elviselni. Aleksandar Vulin hadügyminiszter megnyugtatta a lakosságot: versenyre kelhetünk a környező országok haderejével. Ahogy látom, a környező országok tagjai a NATO-nak. A dél-szerbiai Nišben látványos és hatalmas katonai parádét tartottak. A köztársasági elnök gyakran ecseteli a haderő korszerűsítését.

A vállamat vonogatom. Miért ne fegyverkezzen Szerbia, ha az egész világ fegyverkezik?

A katonaság fegyverkezik, a parlamenti képviselők közben egymás torkának esnek. A Koszovóról folyó vita kezdetekor a képviselőház bejárata előtt a Hágában háborús bűnösként többéves börtönre ítélt Vojislav Šešelj népképviselő sofőrje baseballütővel rontott neki az egyik kormányellenes képviselőnek. Miért? Mert Šešelj autója előtt egy Vučić-ellenes molinót feszítettek ki. Hogy lehetnek a háborús bűnösök képviselők, vetik fel a kérdést sokan. A szerb kormánytagok válasza egyértelmű. Ezt nem tiltja a törvény. Elvégre jogállamban élünk, vagy nem?

Odakinn a baseballütőt suhogtatták, miközben Vučić a parlamentben a koszovói szerbek életveszélyes helyzetéről szónokolt. Úgy látszik, a jövőbe látott. Másnap a szerbiai hírközlő szervek közölték, hogy a koszovói rendőrség „lecsapott” a koszovói szerbekre. Zubin potoknál a szerb polgárok barikádokat emeltek, ám a rendőrségi alakulat lebontotta őket. Lövöldözések. Sebesültek. A koszovói hatóságok szerint bűncselekmények (csempészet, tiltott kereskedelem) miatt 28 polgárt (húsz szerbet, hét albánt és egy bosnyákot)

tartóztattak le. Vincenzo Grasso a KFOR parancsnoka szerint valóban szervezett bűnözéssel gyanúsított csoport tagjainak letartóztatásáról volt szó.

Vučić elnök azonban nem fogadta el a magyarázatot, harckészültségbe helyezte a szerb hadsereget. Ki mond igazat? A koszovói rendőrség? A KFOR képviselője? Aleksandar Vučić államelnök? Végül mi, magyarok lettünk a mérleg nyelve, Pásztor István a Vajdasági Magyar Szövetség elnöke bejelentette: „A koszovói albánok azt hiszik, hogy mindent megengedhetnek maguknak”, nyilatkozta a Szabadkai Magyar Rádió *Napindítójában*.

Közben lezajlottak az Európai Parlamenti választások. A hivatalos magyarországi hírközlő szervek az európai szélsőjobb előretörését jósták. Marine Le Pen megelőzte az antinacionalista Macront. Így választott Franciaország! Olaszországba visszatért a Mussolini-nosztalgia. A közép- és a kelet-európai zűrzavaros helyzetre gondolni sem merek. Kezdem érteni, hogy a Nagy Nemzetépítés korában miért folyik a régióban az általános fegyverkezés. Építkeznek és fegyverkeznek.

Fegyvercsörgetés közben olvastam a hírt, hogy aztán csak elmaradt a szélsőjobb döntő győzelme, helyette a liberálisok és a zöldek erősödtek meg.

Európa haladékokat nyert, de meddig?

A választások után Márai Sándor *Európa elrablása* című könyvét veszem a kezembe. A II. világháború után európai körúton tartózkodó magyar író döbbenetesen szögezte le, hogy a fasizmus felett győzelmet arató földrésznek sincs közös ihlete. Keserű érzéssel lapozgatom a könyvet. A berlini fal ledöntése után én is reméltem, hogy Európa felfedezte a közös ihletet, de nem ez történt, a nemzetállami vitézek és a brüsszeli mandarinok párbajoznak és egyezkednek egymással.

Két Nobel-díjas író, Kertész Imre és Svetlana Alekszijejics évekkal ezelőtt új világháborút jövendölt. Szerettem volna mosolyogni, de idővel az arcomra fagyott a mosoly. Ezzel a mosollyal olvastam Claudio Magris pár hónappal ezelőtt kijelentését, miszerint a III. világháború már elkezdődött, csak mi nem tudunk róla. Rangos írók és értelmiségiek, Orhan Pamuk, Elfriede Jelinek, Milan Kundera és Mario Vargas Llosa, Ljudmila Ulickaja, Salman Rushdie, Claudio Magris, Adam Michnik figyelmeztet a fasizmus újabb térhódítására. Danilo Kiš és Mirko Kovač szerbiai örököse, Filip David interjújában a lopakodó szerbiai és európai fasizmusról nyilatkozik.

Ilyen rossz közérzettel végeztem a *Temetetlen múltunk* című regényem végső csiszolásával. Nehéz szívvel engedem ki a kezemből a regényt, fáj, hogy annyi mindent szerettem volna még elmondani, de a szerkezet nem adott rá lehetőséget. Éjszaka előveszem Danilo Kiš *Fövenyóra* című regényét, csodálom Kiš világos és pontos mondatait, és némi sajnálattal állapítom meg, hogy napjaink modern prózája nagyon is eltávolodott ettől az írásmódtól. Kiš poétikájának egyik fontos mozzanata, hogy mélységesen megvetette a homállyal való bujálkodást. Regényeit olvasva minduntalan eszembe jut Elias Canetti egyik gondolata, miszerint az utolsó műveit úgy szeretné megírni, mintha soha semmit nem hallott volna a modern irodalomról. Szeretné, ha a saját korában olyan régimódi írónak tünne, mint Stendhal a saját idejében. Ezek után mi másra gondolnék, mint a jelenkori irodalmi modernizmus buktatójára.

Szorongva sorolhatnám a példákat korunk rossz közérzetéről. Mi, értelmiségiek és írók lóhátról ostorozzuk a politikusokat, a pártokat. Nyilván megérdemlik, de az „írástudók felelősségéről” egyre kevesebb szó esik, ezt a témát átengedtük a demagógoknak, akik vissza is élnek vele.

Az értelmiségiek szinte kötelező romantikus pesszimizmusától elhidegültem, úgyhogy a zágrábi köztelevízióknak adott egyórás interjúmban csak azért is kijelentettem, hogy remény nélküli optimista vagyok. Ha nem lehetek optimista, akkor inkább vállalom a lázadó pesszimizmust, mint a jelenlegi fősodró romantikus pesszimizmust. Talán ez a hitvallás késztet arra, hogy elrugaszkodjak a kötelező kánonoktól, a regényírásban kerüljem a homállyal és a többértelműséggel való bujálkodást, akkor is, ha igen gyakran bravúrosnak tűnik. Ez a mai kánon, figyelmeztetnek a hozzáértők. Én azonban továbbra is kétkedem. Úgy látszik, egyetlen dologban mégis igazat kell adnom az egyébként nagyon ellentmondásos, önmagát „haladó szellemiségű reakciónak” nevező Régis Debray-nek. „A neokapitalizmus az ellenkultúra összes erényével ékeskedve nyer teret”, írta. A hatvannyolcas kapitalizmusellenes lázadás híveként el kell elismernem, hogy a lázadás kifulladás után megjelentek a vereség haszonélvezői, és kezdődött a nagy irodalmi eltaknyolás. A bujálkodás. A híres-nevezetes irodalmi szalonokban a hatalom jóindulatú felügyelete alatt a széplelkek művészeti forradalomról csevegtek, kockázatmentes ellenzékieknek vélték magukat. Így kezdődött a bujálkodás a homállyal... Egymás torkának estek a nemzeti selyemfiúk és a liberális széplelkek. A vallonok és a flamandok. A nagy csata a belgák totális vereségével ér véget.

Parászka Boróka

Az irracionalitás kora

Június elején Kolozsvárra látogatott Lovász László, a Magyar Tudományos Akadémia elnöke. A (még létező) MTA itt tartotta a területi bizottságok éves közgyűlését, a Magyar Akadémia elnökét pedig beszélgetni hívta a Román Akadémia elnöke, Ioan Aurel Pop is. A találkozót támogatta Néda Zoltán, a Kolozsvári Akadémiai Bizottság elnöke, és ugyanakkor közleményt adott ki, amelyben arra kérte a „felelősen gondolkodó sajtóorgánumokat”, hogy a találkozót ne használják fel hangulatkeltésre a „román és magyar tudományosság” között, sem „más önző politikai célokra”. Ekkor már hónapok óta folyt a vita az MTA átszervezéséről, de még váratott magára a július eleji parlamenti szavazás az akadémiai intézetek átszervezéséről és az intézmény jövőjéről.

Az erdélyi magyar tudományos élet szokatlan érzékenységgel reagált a magyarországi vitákra, és kísérletet is tett a szolidaritásra. Tiltakozó szövegek jelentek meg, magyarázó videók, petíciók, a közösségi oldalakon támogatói csoportok szerveződtek az elmúlt hónapokban, erre mondják manap-

ság, hogy „modern marketing és kommunikáció” folyt. A tiltakozó tudósok, kutatók közül többen korábban az MTA-t átszervező magyar kormány lojális támogatóiként váltak ismertté – ezért is volt meglepő a gesztusuk. A tudományos szolidaritás, Kolozsváron legalábbis, fölülírta a politikai lojalitást. Nem túl nagy eredményességgel. Modern kommunikáció ide, politikai elkötelezettség oda, ezek az emberek lassan-lassan a saját szakmai közösségükön belül is egyedül maradtak.

Az RMDSZ a füle botját sem mozdította a tiltakozó akciókra, egyetlen állásfoglalás sem született a magát amúgy kulturális szervezetként is meghatározó érdekvédelem részéről. Nemcsak hogy az MTA nem érte el a szövetség ingerküszöbét, de az erdélyi kutatói közösség véleménye, állásfoglalása sem: az RMDSZ nem reagált a tiltakozásokra, észre sem vette, mi folyik kolozsvári, erdélyi tudományos-kulturális körökben. Figyelembe véve, hogy az RMDSZ-nek is voltak az elmúlt években értelmiség- és elitellenes intézkedései (kirúgások, nyilvános megszégyenítések, elhatárolódások), leszámolt az (amúgy sosem túl erős) szellemi háttországaival – ez a közömbösség nem váratlan. Bár még mindig érvényben van a romániai magyar szervezet kultúráját, tudományosságot támogató programja, és ezzel ez a hallgatás, közömbösség nehezen összeegyeztethető.

Lovász júniusi látogatására azonban még valami világossá vált: nemcsak kívülről, a politika felől nem jön támogatás az (erdélyi) magyar tudományos közösség számára, de belül sincs egység és összetartás. Ha úgy tetszik, a közösségben sem egyértelmű, mi a jelentősége az MTA státuszának Erdélyben, az MTA mellett az erdélyi kiállásnak, vagy hogy milyen kockázatokat érdemes-lehet-kell vállalni az MTA-ért Magyarország határain belül és kívül. Néda Zoltán kérő hangon írt, már-már könyörgő keresete a „felelősen gondolkodó sajtóhoz” az „önző politikai célok” elkerüléséért a suta szófordulatokat lehántva nagyjából azt jelenti: senki se menjen bele éles vitákba Lovász látogatása kapcsán, ne tegyen fel kényes kérdéseket, és egyáltalán, ha lehet, ne beszéljünk az MTA sorsáról Kolozsváron. Mert – érvel Néda – ez nem egyeztethető össze a „közérdekű” tudományos munkával. Az is lehet, hogy a félelem diktál vagy az érdek: ki-ki döntse el maga. Egy a lényeg: ne beszéljünk az MTA-ról Kolozsváron.

Arról se beszéljünk, figyelmeztet a közlemény, hogy milyen aktuális problémákat vet fel a (tudományos szféra felől megerősített) román és magyar nacionalizmus. Hogy is beszélnének erről, amikor Lovász László meghívója a román tudományos akadémia vezetője, Ioan Aurel Pop ennek a nacionalizmusnak az egyik legismertebb, legvehemensebb képviselője: ha bármi ilyesmi szóba kerülne, már nem lehetne az akadémiai környezetben, tudósportrék, könyvespolcok alatt békésen, az együttműködés látszatát fenntartva fotózkodni. Más típusú tudományos-diplomáciai érzékenységre, eszközökre, viszonyokra lenne szükség. Kinek hiányzik ez most, az épp összedőlő MTA árnyékában? A román–magyar konfliktusokat kezelni nem tudó, saját elitjével leszámoló RMDSZ mellett? Ússzuk meg: ez volt a legerősebb remény és elvárás Lovász látogatása kapcsán. A „felelősen gondolkodó sajtó” tette a dolgát, nem volt nehéz neki, mivel sajtó már nem létezik Erdélyben, gondol-

kodó sajtó különösen nem. A felelősség amúgy is teljes kontrollt és igazodást jelent: ebben a maradék, tartalomnak látszó szöveget és képes tartalmat publikáló iparosok pedig Erdélyben is nagyon jók.

Nem tudom, mi lett volna, ha néhány héttel a budapesti parlamenti szavazás előtt kialakul Erdélyben az MTA körül egy valóban erős szolidaritási akció. Ha a Kolozsvári Akadémiai Bizottság nem nyomja, fojtja, rejti el azt az álláspontot, amit a saját tudósai, munkatársai, tagjai hónapokon át magánakciókban vagy intézményes kereteken kívül képviselnek. Ha a szervilizmus és a félelem nem ilyen blikkfangos fogalmazványokban jelenik meg. Talán lett volna súlya annak, ha Erdélyből szólal meg az ellenállás. Talán nem: a magyar kormány számára már rég nincs jelentősége, talán sosem volt jelentősége az autonóm transzszilvanizmusnak. (Nagyon valószínű, hogy nem is érti, mi az.) Az a szimbolikus tőke, amit az „erdélyiség” képviselt, rég elkopott – hála a kormányzati és ellenzéki, továbbá a hathatós erdélyi erőfeszítéseknek. Talán láthatóvá vált volna, hogy a budapesti eseményeket nemcsak a magyar tudományos közösség figyeli árgus szemekkel, hanem a teljes kelet-európai, ideértve a román is. Nagyon pontosan érzi mindenki, hogy a tudományos élet fölötti politikai kontroll, a tudományos élet korrumpálása (nevezzük nevén az MTA-botrányt), az innovációra, kutatásra fordítható pénzek, források eltérítése átvehető példa. És ettől tart mindenki, függetlenül attól, hogy egyébként román nacionalistaként szolidáris-e vagy épp ellenséges a magyar tudósokkal.

196

Kolozsváron végül is nem történt semmi. Akik korábban tiltakoztak, azok háttérben maradtak, vagy azokat háttérbe szorították. Akik hallgatni vagy igazodni akartak, hallgattak és igazodtak. Budapesten pedig újra és újra az a kérdés merül fel: meddig mehet el a tiltakozás, mi a tiltakozás hatékony formája. Az MTA helyzetéről szóló parlamenti szavazás után újabb közleményt adott ki a Stádium kör, ebben többek között ez szerepel: „Akadémiavédő tevékenységünk hatástalan volt, vereséget szenvedtünk. Amire nem vállalkozunk: nem tudunk és nem akarunk ellenállni, túlélési stratégiákat propagálni”. Miért nem? Ezt Kolozsvárról, Marosvásárhelyről még nehezebb megválaszolni, mint Budapestről. Az elmúlt hetekben elég sok formáját láttam a tiltakozásoknak, ellenállásoknak. Most épp a malagai kikötőben ülök, menekültügyi aktivistákkal, szakértőkkel találkozom, néhány órán belül indul a kompunk Marokkóba. Átfutott az agyamon, mi lenne, ha a Marokkó felé hajózva Európa felé menekülőkkal találkozoznánk. Mi lenne, ha nekik, a habok között hányódóknak mondanánk: elnézést, mi, itt a kompon ülök, nem tudunk és nem akarunk ellenállni, túlélési stratégiákat propagálni. (Vajon ez a KAB-nyilatkozatban, a Stádium körös nyilatkozatban visszatérő bikkfanyelv tényleg az elit szellemi állapotát és képességeit jelzi?)

Az MTA botrányával párhuzamosan zajlott az Űz-völgyi temető botránya. Látszólag egymástól távol eső, egymással semmilyen viszonyban nem lévő ügyek ezek. Az Űz völgyében első és második világháborús sírok fölött tört ki a vita az egykori Osztrák–Magyar Monarchia egykori határán. A temetőhöz közeli (román) Dormánfalva önkormányzata álsírokat, szélsőjobbos jelképeket állított fel, hogy jelezze, az emlékhely „román jellegű is”. A helyi

magyar közösség pedig a történelemhamisítás miatt tiltakozott. Az indulatok néhány hét leforgása alatt a tetlegességig fajultak. Ellentétben az MTA ügyével az RMDSZ politikusai itt megszólaltak, a helyszínre siettek: igaz, megnyugtató megoldást nem találtak és nem kínáltak a magyar közösség számára, a románokkal pedig nem tudtak tárgyalni. De a helyszínen voltak, és az ellenállás látszatát fenntartották. Kevesen vannak olyanok, akik erre a két történetre egyszerre figyeltek. Pedig ha lenne tudománydiplomácia, ha Ioan Aurel Poppal nem kerülték volna olyan buzgó igyekezettel a kényes kérdéseket Kolozsváron – akkor talán az Úz völgyében is enyhülhettek volna a konfliktusok. És ha a román és a magyar kutatók az Úz völgyével kapcsolatban vetik be kapcsolataikat, tudásukat, tekintélyüket, akkor a tudományosság értéke, haszna, mozgástere, jelentősége is másképp válna érthetővé a civilek számára. Jellemző, hogy a kormányzati propaganda az MTA-val szembeni leszámolást azzal teszi népszerűvé, hogy az „magyarellenes”, „idegen érdekeket követ”.

Egyelőre senki és semmi sincs a helyén. Az ellenállásról kétféle kép alakul ki: vagy a kolozsvári–pesti verzió, mely szerint annak semmi értelme, helye nincs a mai (tudományos, közérdekű blablabla) közéletben. Vagy az, hogy az ellenállás egyenlő a test test elleni küzdelemmel, a zászlórudakkal való verekedéssel, artikulálatlan, nacionalista indulatokkal. Elitizmus, balos (?) tehetetlenség vagy szélsőjobbos erőszak. Ezek az alternatívák, és a két szélsőséges álláspont között nincs más minta, lehetőség. Az Úz völgye és az akadémiai regionális bizottsági ülések közötti térben az utóbbi hetekben színes óriásplakátok jelentek meg: Erdély-szerte az ősök örökségének ünneplésére hívnak a Kurultaj hirdetményei. Olyan hirdetési felületeken, amelyeket csak kemény pénzekért lehet bérelni, amelyekhez egyébként csak a tőkeerős multinaci cégek férnek hozzá. Azokon a helyeken, ahol egyébként kitör a balhé egy rosszul elhelyezett magyar felirat miatt, most senkit sem zavar, a fizetett hirdetésen tündöklő jurtság, nyilazós ősmagyar plakátfiúk és a székely rovásírásos feliratok, a szélsőjobbos propaganda. Miért zavarna? Egyrészt fizetett hirdetés – pénzért, sok pénzért mindenki azt csinál, amit akar. Ahogy azt az MTA szétverése is szemléltette, sajnos sokkal kevésbé átlátható és érthető példán keresztül. Másrészt, a kurultajos rendezvény nem veszélyezteti senkinek sem a hatalmi pozícióit. Kurzusakció, kiváló területi elosztással: a román sírhamisítók maradnak Romániában, a magyar szélsőjobbosok mennek Magyarországra ősök örökségét ünnepelni. Nem zavarják egymás köreit. Az Akadémia és a sajtó pedig hallgat, mert nem létezik, felszámolták. Az irracionalitás mint társadalmi struktúra: hosszasan, kitartó munka, stratégia, és befektetések eredménye valósul meg most, ezekben a hetekben.